

Вячеслав Мерінов

ОЗНАЙОМЛЕННЯ ІЗ СИНТАКСИЧНИМИ НОРМАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ

Як відомо, вивчення рідної мови є тією цариною, яка розпочинає ознайомлення зі своїм народом, його морально-естетичними якостями, духовністю, комунікативними особливостями. Процес вивчення рідної мови стоїть біля витоків виховання взагалі і національно-патріотичного та морально-етичного виховання зокрема. Рідна мова – це мова нації, яка пов’язує людину й народ, сучасну людину й попередні покоління. Отже, українська мова є тим фактором, який єднає духовні надбання наших пращурів і сучасних українців. Рівень розвитку української мови беззаперечно можна вважати рівнем духовного розвитку української нації.

І. Огієнко надавав українській мові особливої ваги у формуванні національної свідомості українців. З цього приводу він зазначав: “Мова – це наша національна ознака, в мові – наша культура, ступінь нашої свідомості. Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб... Звичайно, не сама по собі мова, а мова як певний орган культури, традиції. В мові – наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання” [4, 57].

Так, І. Огієнко досліджував і власне мову, і її взаємозв’язки з психічним життям людини й народу. Мовознавець неухильно дотримувався принципів простоти й ясності, в основу яких покладене психологічне розрізнення способів мислення. Він писав, що кожен “мусить дбати, щоб у його писаннях запанував тільки народний спосіб думати, цебто спосіб простий і ясний” [4, 89-90].

Таким чином, тільки українська мова як мова української нації може бути рідною для кожного, хто вважає себе приналежним до цієї нації. А цитована праця І. Огієнка наголошує на тому, що вивчати рідну мову й питання її культури – свідомий обов’язок кожного громадянина України. Це ще раз підтверджує необхідність мовної освіти у вищій школі. Представлена розвідка є частиною циклу публікацій автора щодо проблеми ознайомлення студентів-нефілологів з основними нормами української літературної мови. Актуальність статті детермінована тим, що вивчення української мови особливо актуальне в педагогічних ВНЗ, адже шкільний учитель, незалежно від своєї спеціалізації, повинен володіти правильною, логічною, емоційною, цікавою, чітко структурованою мовою, бо це конче потрібно для того, щоб переконати своїх вихованців, довести їм власну позицію, переконливо пояснити той чи інший матеріал. Метою цієї роботи є висвітлення системи вправ і завдань, які полегшують опрацювання студентами нефілологічних фахів складних випадків уживання синтаксичних конструкцій української мови. Практичне значення статті полягає в тому, що тут подані вправи та завдання, які були б корисними в процесі вивчення синтаксичних норм української літературної мови студентами різних нефілологічних спеціальностей.

Ці міркування зумовили запровадження в Харківському державному педагогічному університеті ім. Г. Сковороди, який готує вчителів – фахівців з багатьох нефілологічних предметів, курсу “Культура мови вчителя”. Предметом названого курсу є не структура мови, а норми та виразові засоби усного й писемного мовлення. Об’єктом вивчення курсу є літературна мова в її усній та писемній формах,

її норми, комунікативні та естетичні якості, відмінності усного та писемного мовлення [2, 5-7]. У курсі “Культура мови вчителя” чітко розрізняють два ступені засвоєння літературної мови – мовну нормативність і мовну майстерність. Курс “покликаний не лише підвищити рівень володіння нормами української літературної мови...”, тобто допомогти засвоїти мову власне на рівні мовної нормативності, “...а й навчити вибирати з кількох варіантів той, який найточніше виражає думку, впливає на почуття читача й слухача...”, що є вже ознакою мовної майстерності; цей курс “...допомагає сформуванню розуміння зразкової мови і бажання її наслідувати” [2, 12]. Оскільки цей курс викладається у ВНЗ педагогічного профілю, “у ньому акцентуються деякі аспекти культури мови, що мають вихід на учительський фах” [2, 12], бо насамперед учителі повинні формувати мовну культуру учнів як майбутніх членів сучасного демократичного суспільства.

До завдань курсу “Культура мови вчителя” входять “прищеплення навичок усного спілкування в тісному колі і перед широким загалом, ознайомлення з головними нормами української літературної мови, формування стійкого інтересу до власної мови, прагнення добиватися вдосконалення її в практичному володінні”, структурно “курс складається з таких частин: вступ; культура усного мовлення, до якої входить культура міжперсонального спілкування і публічного виступу; культура писемної мови” [2, 5]. Усе це сприяє вихованню свідомого громадянина України. Так культура мови стає одним з головних чинників формування національної свідомості в сучасному українському суспільстві.

Отже, як уже наголошено, ознайомлення з головними нормами української літературної мови є одним з основних завдань вивчення культури української мови, адже кожна людина, особливо вчитель, незалежно від фаху, повинна вміти правильно писати й висловлюватися. Зазначимо, що проблеми мовної норми та нормалізації української літературної мови цікавили багатьох мовознавців і методистів. На думку С. Карамана, “мовна норма – це правило, якому підкоряється мова, а мовленнєва помилка – це порушення мовної норми” [1, 185]. Цілком погоджуючись із другою частиною твердження дослідника, зауважимо, що більш ґрунтовним і повним, на нашу думку, є визначення професора О. Муромцевої, яка трактує мовні норми як “мовні варіанти, закріплені в певний період практикою вживання, які видаються зразковими, тобто такими, що найкраще виконують свою роль у мові як засобі спілкування” [2, 14]. Типологія мовних норм базується на тому, з яким структурним рівнем мови певна норма співвідноситься, а, як справедливо стверджує С. Караман, “мовленнєві помилки мають ті самі назви, що і мовні норми” [1, 186].

Беззаперечно, що один з найголовніших типів мовних норм у системі української мови становлять граматичні норми, бо “вони виходять із мовної практики людини..., покликані впорядкувати мовну діяльність носіїв даної мови” [2, 16]. Оскільки граматику поділяється на такі гілки, як словотвір, морфологія й синтаксис, то синтаксичні норми є одним з різновидів граматичних норм. Зокрема, це правила побудови синтаксичних конструкцій української мови. Синтаксична нормативність мовлення є невід’ємним компонентом курсу “Культура мови вчителя”, адже дотримання синтаксичних норм, що виявляється в правильній побудові словосполучень і речень, є важливим елементом культури української мови. Але, як твердить В. Жовтобрюх, “досить часто ці норми порушуються як в усному, так і в писемному мовленні. Типовою є така мовленнєва ситуація, коли мовець сумнівається у правильності побудови синтаксичної конструкції” [2, 101]. Крім того, правильність утворення морфологічних форм здебільшого можна перевірити за

словниками та довідниками, а будуючи словосполучення й речення, мовець часто покладається на свій мовленнєвий досвід та практику використання синтаксичних конструкцій у текстах. Слід зважати й на те, що синтаксичну нормативність мовлення забезпечує дотримання цілого комплексу вимог, пов'язаних не лише з власне мовними чинниками, а й з певними відтінками змісту і тими логічними зв'язками, які мають бути відтворені у тексті [2, 102]. Тому вивчення синтаксичних норм української мови є одним з найважливіших та найактуальніших аспектів курсу "Культура мови вчителя".

У цьому курсі обов'язково аналізуються й такі випадки утворення та функціонування синтаксичних конструкцій, які можуть спричиняти помилки в їх уживанні. Вони пов'язані з різними складними випадками побудови словосполучень і речень в українській мові. Ці випадки спричиняють, наприклад, неправильне вживання залежного слова в дієслівних та прикметникових словосполученнях, неправильну побудову словосполучень під впливом російської мови, зокрема й словосполучень з прийменниками (**по, при, до**), ненормативне вживання дієприслівникових зворотів, помилки в побудові ряду однорідних членів речення, неправильне узгодження підмета з присудком, використання спільного додатка до слів, які вимагають після себе різних відмінкових словоформ тощо. Щоб попереджувати описані типи синтаксичних огріхів, був виданий збірник вправ "Культура мови. Матеріали для практичних занять" [3], в якому вміщено цілу низку синтаксичних завдань, пов'язаних із труднощами, які виникають у процесі вживання синтаксичних конструкцій. Так, на заняттях з опрацювання синтаксичних норм української літературної мови для обов'язкового виконання студентам-нефілологам пропонуються такі види вправ і завдань:

Укладіть словосполучення з поданими словами, звертаючи увагу на способи керування: *завідувач – завідуючий, сповнений – наповнений, дорівнювати – рівнятися, опанувати – оволодіти.*

Укладіть словосполучення з поданими словами, порівнявши способи керування в російській та українській мовах: *поблагодарить... – подякувати..., извинить... – вибачити..., подражать... – наслідувати..., ухаживать... – доглядати....*

Визначте правильні варіанти словосполучень, укладіть з ними речення для офіційно-ділового стилю: *на цих днях – цими днями, в останній час – останнім часом, у таких обставинах – за таких обставин, по понеділках – щопонеділка.*

Перекладіть подані словосполучення українською мовою, звертаючи увагу на особливості вживання прийменника **по**: *знать по газетам, отправить по почте, по воскресенью включительно, по моей инициативе, по её просьбе, встречаются по праздникам.*

Визначте порушення синтаксичної норми у поданих словосполученнях, виправте помилки: *пішов за харчами, поїхали за ягодами, послали за лікарем, поліз за годинником, вирушив за одягом.*

Відредагуйте подані речення, вживаючи замість звороту з прийменником **при** дієприслівниковий зворот або підрядне речення: *При опрацюванні цієї теми слід звернутися до критичних джерел; При укладанні договору купівлі-продажу сторони дотримуються норм цивільного права; Перевірка результатів здійснюється при проведенні повторного експерименту.*

Відредагуйте подані речення, вживаючи замість звороту з прийменником **до** конструкції **близько, трохи не, мало не**: *На екскурсії побувало до семисот дітей; До тридцяти відсотків студентів потребують матеріальної допомоги; Оргкомітет одержав до ста заявок на участь у конференції.*

Знайдіть у реченнях спільний додаток до слів, які вимагають після себе різних відмінків, відредагуйте речення: *Моя дочка дуже любить і піклується про тварин; Борис лагідний і уважний до своїх братів; У сервіс-центрі здійснюється догляд і ремонт комп'ютерів.*

Виявіть порушення у побудові ряду однорідних членів речення, виправте помилки: *Студенти посадили 16 дерев, 5 кленів; Своїми працями та ідеями професор Токар збагатив українське правознавство; Ректор подарував нашій кафедрі сучасну оргтехніку, комп'ютер, принтер, сканер.*

Узгодьте підмет із присудком, дописавши відповідні закінчення: *Група професорів написала... доповідь на симпозіум, Більшість студентів залиши...ся в аудиторії; Викладач і студентка гра... концерт для двох фортепіано В.-А. Моцарта; У Харкові функціону... 12 осередків Українського козацтва.*

Виявіть порушення в побудові речень з дієприслівниковими зворотами, виправте помилки: *Упавши на ковзанці, в нього заболіла голова; Слухаючи музику, їй згадувалися давно прочитані вірші; Шукаючи дорогу до мотелю, нас застала ніч; Розглядаючи пропозиції, її увагу привернули листи з Києва.*

Знайдіть випадки порушення синтаксичної норми, відредагуйте речення: *Ряду козакам були присвоєні чергові козацькі військові звання; Це можливо при одній обов'язковій умові; Якщо дотримується субординація, це допомагає зрозуміти, хто перебуває на вищому щаблі соціального становища; Граючи на роялі, їй настрої ставав усе більш романтичним.*

Таким чином, вивчення синтаксичних норм української літературної мови є важливим складником навчальної роботи з культури української мови, адже синтаксис, як і морфологія, великою мірою визначає рівень культури і писемного, й усного мовлення людини. Тому на це особливо треба зважати в процесі підготовки майбутніх учителів різних спеціальностей, особливо нефілологічних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії. – К.: Ленвіт, 2000. – 272 с.
2. Муромцева О. Г., Жовтобрюх В. Ф. Культура мови вчителя. – Харків: Гриф, 1998. – 208 с.
3. Муромцева О. Г., Жовтобрюх В. Ф. та ін. Культура мови: матеріали для практичних занять. – Харків: ХДПУ, 1994. – 50 с.
4. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: Рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, адвокатів, учнів і широкого громадянства. Факс-вид. – К.: Обереги, 1994. – 156 с.

Ігор Довгий

ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ

Створення і застосування телекомунікаційних та інформаційних технологій в навчанні останнім часом розвивається швидко і динамічно. З появою інтернету почалося широке використання інтернет-технологій і в галузі освіти. Методика навчання на основі Web-технологій ставить принципово нові вимоги до методів і